

ДОСВІД ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВІДКРИТА НАУКА ТА АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА В КИТАЇ

Ю. О. Мєлков

доктор філос. наук, старший дослідник
головний науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів,
Інститут вищої освіти НАПН України
м. Київ, Україна
e-mail uka7777@gmail.com

Доповідь присвячено розгляду процесу переходу від централізованої системи вищої освіти та організації наукової діяльності до демократичної, що спостерігається у КНР, в якості затвердження підвалин відкритої науки. Зазначається, що такий досвід, зокрема орієнтація на створення комплексної академічної культури й «культури кампусів» та на відмову від кількісних показників якості наукової діяльності може становити собою гарний приклад наслідування й для України.

Ключові слова: вища освіта в Китаї, академічна культура, відкрита наука.

Mielkov Yu. O. The Experience of Decentralization and Democratization of Higher Education: Open Science and Academic Culture in China

The report is dedicated to the analysis of the process of transition from a centralized system of higher education and organization of scientific research to a democratic one, which could be observed in the People's Republic of China, as the laying out of the foundations for open science. It is noted that such experience, in particular, the focus on the creating complex academic culture and "campus culture" and on the rejection of quantitative indicators of the quality of scientific activity, can be a good example for Ukraine to follow.

Keywords: higher education in China, academic culture, open science.

Концепція «відкритої науки» становить собою один із «фронтірів» сьогоденного розвитку дослідницької діяльності, включаючи до себе цілий комплекс взаємопов'язаних аспектів і напрямів [2]. На даний момент найбільш знаним із них, а також і таким, що знаходить хоча б якесь успішне втілення у практиках закладів вищої освіти та наукових установ, є «відкритий доступ», – хоча з точки зору філософії освіти ХХІ ст. він виступає лише одним, до того ж найнижчим щаблем структури відкритої науки в цілому. Ефективна реалізація якої ґрунтується врешті-решт на більш фундаментальних засадах – таких, що відносяться до мотиваційної та ціннісної сфери, визначаючи підвалини дослідницької діяльності загалом. Один лише відкритий доступ не здатний привести до

відкритості науки в цілому, до її реінституціоналізації в суспільстві, – так само, як введення формальних вимог щодо кількості публікацій (тим більше – у виданнях, що входять до закритих наукометричних баз даних!) не здатне сприяти підвищенню якості наукових праць, престижу науковця в суспільстві та бажання студентів і випускників університетів займатися науковими дослідженнями.

Подібні мотивації та ціннісні засади не можуть бути насажені «згори» – на наше переконання, вони можуть виникнути лише на засадах демократичної академічної культури, як наслідок вільної суб'єктності кожної особистості. Іншими словами, відкритість виростає на ґрунті академічної свободи та децентралізації. Така постановка питання в умовах окремих країн, включаючи Україну та КНР, ускладнюється тим, що протягом чи не всієї їх історії освіта, особливо освіта вища, залишалася справою, навпаки, вельми централізованою – та прерогативою передусім держави. За доби Середньовіччя, коли у Західній Європі закладалися базові традиції класичного університету, сфера освіти знаходилася в означеному регіоні в юрисдикції насамперед церкви, а західноєвропейська ситуація відрізнялася певним ступенем самостійності католицької ієрархії – до якої належали й викладачі вищих навчальних закладів – від національних феодальних властителів, завдяки своєму підпорядкуванню безпосередньо Риму. Не лише в Англії з її давніми ліберальними традиціями, а й у багатьох інших країнах Європи перші університети становили собою вільну асоціацію студентів і викладачів – тобто, створювалися практично в результаті самоорганізації [1].

Звичайно, за доби абсолютизму самостійність європейських ЗВО мала бути певним чином обмеженою, але й навіть за цих політичних умов демократичні традиції давали про себе знати в дусі академічної свободи, що зберігалася навіть у ці часи (за відомим висловом, що приписується Фрідріху Великому: «Міркуйте скільки завгодно і про що завгодно, тільки коріться!»). У ХХ ст., коли вища освіта та, як наслідок, наука стають – унаслідок як політичних зрушень, так і вимог технічного прогресу людства – «масовими», централізація та надмірна стандартизація обертаються неабиякою перевагою, – що й демонструють такі країни, як СРСР та КНР, які досягли у порівняно короткий час значного успіху та рівня розвитку. Проте вже у ХХІ ст. на перший план знову виходить протилежний вектор еволюції, «постмасіфікація», особистісно та гуманістично орієнтовані інтенції освіти та науки, – внаслідок як людиномірності сучасного пізнання, так і принципової непередбачуваності ситуації сьогоденного світу. За останньої навіть у знаних і добре розвинених сферах діяльності людини не можуть існувати «гарантованих» знань, методик і посадових та будь-яких інших інструкцій до дії, а серед найбільш значимими компетентностей опиняються критичне мислення, здатність до самостійного вирішення проблем та можливість постійного створення нового знання. Знання у ХХІ ст. – це вже не просто засвоєна, інтерпретована, особистісна інформація, а ще й мудрість – знання практичне, знання оцінювальне, знання всезагальне.

При відході від централізованої освіти, від традиційного майже тотального державного контролю з притаманною йому традиційно невисокою значимістю окремої особистості, який не до кінця ще здійснений на наших теренах, гарним прикладом для України може виступати саме КНР, для якої характерними є як історична доля надмірної централізації, так і сучасний стрімкий розвиток. Китайська університетська система є на сьогодні найбільшою у світі – показник долі населення відповідного віку, що отримує вищу освіту, складає на кінець 2021 р. 57,8%, а кількість людей, зайнятих у вищій освіті, досягає 240 млн [7]. Подібна статистика, втім, не тільки вражає, але й змушує задаватися питаннями про продовження тенденції масофікації та про проблематичність уваги до окремої особистості студента. Так, якщо проаналізувати не офіційні китайські джерела, а відгуки міжнародних корпорацій роботодавців, то можна помітити й певні недоліки китайської вищої освіти – принаймні, характерні ще для середини – кінця 2000-х років. Зокрема, відмічається, що випускники ЗВО Китаю є високо дисциплінованими та трудолюбивими, вони добре підготовлені теоретично, – але їм бракує практичних навиків і того самого самостійного, критичного мислення: характерні риси, що цілком відповідають традиціям централізованої освіти середини ХХ століття, з усіма її вадами й перевагами, добре відомими і на наших теренах. Наприклад, у 2006 році стверджувалося, що японська аутсорсінгова ІТ-компанія, розглянувши резюме 1200 випускників кращих технічних університетів Сіаню, виявила лише 7 таких, що відповідають необхідним професійним кваліфікаціям [9].

Втім, навіть серед критиків ніхто не заперечує величезний потенціал китайської вищої освіти, здатної подолати і ці свої хвороби зростання. Починаючи з 1980-х років освітні реформи в Китаї дещо повільно, але все ж таки вірно рухаються в таких напрямках, як децентралізація, диверсифікація та проліферація, що виразно контрастують з гіперцентралізацією доби Мао [6]. Саме в цей час зароджуються і перші в країні приватні ЗВО, «міньбань» (民办 – буквально: установи «народні», «громадські» чи «такі, що самостійно управляються»), які в результаті дефіциту ресурсів виникали без фінансування, без приміщень і навіть майже без викладацького складу [3]. Та й уряд, який з початку 1950-х років, з часів, коли китайська вища освіта багато в чому наслідувала стиль і структуру університетів СРСР, ще декілька років тому не був іще повністю поступитися своїми адміністративними функціями на користь таких закладів: за свідченням китайського дослідника, «приватна вища освіта в Китаї становила і становить собою складну проблему у плані контролю та самостійності. Приватні університети закликають послабити державний контроль. Урядові чиновники стверджують, що приватний сектор вимагає суворого нагляду та контролю» [5].

Сучасну тенденцію розвитку вищої освіти КНР позначають цікавим терміном «централізована децентралізація»: з одного боку, ЗВО наділяються сьогодні все більшою автономією, а з іншого – підлягають суворому регулюванню заради забезпечення якості та підзвітності [8, р. 116]. Надалі ж реформування вищої освіти та дослідницької діяльності у напрямі

децентралізації, демократизації та відкритості становить собою один із пріоритетних предметів для уряду. Національна програма «Модернізація освіти Китаю – 2035» була прийнята ще в 2019 р. та не містить ще згадувань відкритої науки, – проте вона орієнтує на слідування цінностям відкритості, закликаючи: «Приділяти більше уваги моралі, насамперед приділяйте більше уваги всебічному розвитку», приділяти більше уваги навчанню протягом усього життя, приділяти більше уваги навчанню відповідно до здібностей», аж до досягнення рівності в освіті всіх рівнів, розбудови «інтелектуальних кампусів» і просування «культури кампусів» [11].

Саме *культура кампусу* виявляється найбільш цікавим предметом дослідження і напрямом модернізації освіти, який не дуже відомий на наших теренах у тому числі й унаслідок як раз надмірної централізації та урбанізації (в архітектурному відношенні) вітчизняної вищої освіти. Китайський дослідник Сі Шень доводить у своїй статті «Академічна культура та культура кампусів університетів», що культура кампусу виступає комбінацією різних культур, створених сумісно усіма насельниками університетських навчальних корпусів і гуртожитків та акумульованих за все життя закладу. Передусім, це три основних складових: по-перше, матеріальна культура, у вигляді власне будівель, їх обладнання та навколишнього середовища; по-друге, це інституційна культура, до складу якої входить зокрема система правил і регулятивів, стиль управління тощо; а по-третє – це найбільш цікавий для нас компонент, духовна культура, що включає до себе цінності, психологічні якості особистості студента, який бере участь у життєдіяльності кампусу, його естетична свідомість та ін. Саме духовна культура є серцевиною культури кампусу, визначаючи зокрема й культуру академічну, етику навчання та дослідницького пошуку (аж до слідування принципам академічної доброчесності та уникання плагіату), навіть світогляд у цілому [10, р.62–64].

Серед останніх зрушень слід згадати оголошений на початку 2020 р. Міністерством освіти та Міністерством науки та техніки КНР новий підхід до оцінювання діяльності закладів вищої освіти та науковців: зокрема, планується відмовитися від кількості публікацій у наукометричних виданнях і від індексу цитування як показника якості чи ефективності науково-дослідної діяльності, а університетам заборонено встановлювати такі вимоги для своїх співробітників [4]. З одного боку, такий командно-адміністративний та централізований підхід не дозволяє казати про автономію закладу, але, з іншого боку, він парадоксальним чином збільшує свободу кожного дослідника, позбавляючи його орієнтації на кількісні та формальні показники, що особливо важливе у сфері соціальних і гуманітарних наук та якомога краще пасує до концепції відкритої, демократичної науки.

В якості *висновків* з даного короткого огляду не можна не зазначити, що Китайська народна республіка в цілому успішно вирішує справу децентралізації та демократизації своєї системи вищої освіти та науки, стараючись при цьому не втратити й наявних переваг. Подібна практика може слугувати й гарним прикладом для України, що знаходиться поки що на етапі «кількісного»

критерію вимірювання ефективності наукової діяльності, що регламентуються урядом всупереч принципам автономії університетів і дослідників. Утім, рух до європейського дослідницькому простору та європейської вищої освіти не може не збігатися зі шляхом становлення та розвитку відкритої науки, а тому має приводити й до подальшої демократизації, підвищення ролі особистості дослідника та затвердження цінностей академічної свободи. І досвід Китаю становить собою в цьому плані взірць вдалого поєднання цінностей відкритості зі збереженням власних культурних традицій.

Література

1. Мелков Ю. А. Негосударственное высшее образование: история, перспективы и гуманистические интенции // Практична філософія. – 2019, № 2. – С. 70–76.
2. Теоретичні основи підвищення дослідницької спроможності університетів України в контексті імплементації концепції «Відкрита наука»: препринт (аналітичні матеріали) / В. Луговий, І. Драч, О. Петроє, В. Зінченко, Ю. Мелков, І. Жилияєв, І. Регейло, Н. Базелюк, В. Камишин; за ред. В. Лугового, О. Петроє. – К. : Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. – 207 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/doslidn-univ_2021-206p.pdf
3. Ding X. Policy Metamorphosis in China: A Case Study of “Minban” Education in Shanghai // The China Quarterly. – September 2008, No. 195. – P. 656–674.
4. Futao H. China is choosing its own path on academic evaluation // University World News. – 26th February, 2020. – URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200226122508451>.
5. Lin J. China: Private Trends // International Higher Education. – 2004, No. 36. – P. 17–18.
6. Mielkov Yu. Implementation of higher education for sustainable development in China // Virtus: Scientific Journal. – 2020, №45. – P. 105–108. – URL: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal45.pdf>
7. MOE press conference presents reform progress in China’s higher education / Ministry of Education, The People’s Republic of China. – May 18, 2022. – URL: http://en.moe.gov.cn/news/press_releases/202205/t20220527_631451.html.
8. Mok K. H. Education Reform and Education Policy in East Asia. – London ; New York: Routledge, 2006. – xiv, 258 p.
9. Outsourcing to China: Watch out, India // Economist. – 2006, May 4th. – URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:VDAYc3_AcgoJ:https://www.economist.com/special-report/2006/05/04/watch-out-india&client=firefox-b&hl=ru&gl=ua&strip=1&vwsrc=0.
10. Shen X. Academic Culture and Campus Culture of Universities // Higher Education Studies. – 2012, Vol 2, No. 2. – P. 61–65.

11. 《中国教育现代化2035》。
http://www.gov.cn/xinwen/2019-02/23/content_5367987.htm.

URL: [http://www.gov.cn/xinwen/2019-](http://www.gov.cn/xinwen/2019-02/23/content_5367987.htm)